T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Teknoloji Transfer Ofisi

Sayı : E-83897731-604.99-972923
Konu : Proje Bitirme Belgesi Hk.

REKTÖRLÜĞE

Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi koordinasyonunda, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, T.C. Esenyurt İlçe Müftülüğü, Türkiye Diyanet Vakfı Esenyurt Müftülüğü Şubesi, T.C. Bayrampaşa İlçe Müftülüğü ve Türkiye Diyanet Vakfı Bayrampaşa Şubesi ortaklığında, yürütücülüğünü Doç. Dr. Abdulmuid AYKUL'un yaptığı "Dini Sorulara Cevap Verirken Din Görevlilerinin Kullandıkları Kaynaklar: Esenyurt ve Bayrampaşa Örneği" başlıklı TTO-2025-SÖZ-44 numaralı ve toplam 70.650,00 TL dış kaynak bütçeli Ar-Ge projesi 20.04.2025 tarihinde başlamış olup 21.05.2026 tarihinde başarıyla tamamlanmıştır.

Projenin İsmi: Dini Sorulara Cevap Verirken Din Görevlilerinin Kullandıkları Kaynaklar: Esenyurt ve Bayrampaşa Örneği

Proje Türü: AR-GE Proje Araştırmacıları:

Prof. Dr. Ahmet EKŞİ
Doç. Dr. Hüseyin OKUR
Doç. Dr. Mehdi CENGİZ,
Doç. Dr. Şeyma Gülsüm ÖNDER
Doç. Dr. Zahit KAPLANGÖZ
Dr. Öğr. Üy. A.H.M. Ershad UDDİN
Dr. Öğr. Üy. Salih ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman BULUT
Dr. Öğr. Üy. Abdurrahim BİLİK
Arş. Gör. Dr. Oğuzhan YILDIZ
Arş. Gör. Ahmet Faruk GÖKSÜN
Esenyurt İlçe Müftüsü Dr. Selami AYKUL
Bayrampaşa İlçe Müftüsü Recep EREN
DİB. Bilim Uzmanı Ferhat YILDIZ

*957525 Sayılı Evrakın Tadil Edilmiş Halidir.

Prof.Dr. Elif ÖĞÜT
Yönetim Kurulu Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :BSCPFT0153 Belge Doğrulama Adresi :https://turkiye.gov.tr/kocaeli-universitesi-ebys

Teknoloji Transfer Ofisi Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yerleşkesi 41001, Kocaeli
Tel:+90 (262) 303 10 01 Faks:+90 (262) 303 10 33
E-Posta :rekiletisim@kocaeli.edu.tr Elektronik Ağ :http://www.kocaeli.edu.tr
Kep Adresi: kocaeliuniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için: Ahmet İren
İdari İşler Sorumlusu
Telefon No: 0262 303 38 87

Evrak Tarih ve Sayısı: 22.05.2026-972923

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

TEKNOLOJİ TRANSFER OFİSİ AR-GE PROJESİ SONUÇ RAPORU

Proje Başlığı:
DİNİ SORULARA CEVAP VERİRKEN DİN GÖREVLİLERİNİN KULLANDIKLARI KAYNAKLAR:ESENYURT VE BAYRAMPAŞA ÖRNEĞİ

Proje No: TTO-2025-SÖZ-44

Proje Türü: Ar-Ge Projesi

Proje Başlangıç ve Bitiş Tarihi: 20.04.2025-21.05.2026

Proje Yürütücüsü:
Doç. Dr. Abdulmuid AYKUL
İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü

Araştırmacıların Adı Soyadı
Birimi/Bölümü

Prof. Dr. Ahmet EKŞİ Doç. Dr. Hüseyin OKUR Dr. Öğr. Üy. A.H.M. Ershad UDDİN Dr. Öğr. Üy. Salih ŞAHİN Arş. Gör. Dr. Oğuzhan YILDIZ Arş. Gör. Ahmet Faruk GÖKSÜN	**KOÜ. İlahiyat Fakültesi/ Temel İslam Bilimleri**	Doç. Dr. Mehdi CENGİZ, Doç. Dr. Şeyma Gülsüm ÖNDER	**İstanbul Medeniyet Ünv. İlahiyat Fak/Temel İslam Bilimleri**
		Doç. Dr. Zahit KAPLANGÖZ	**Aksaray Ünv. İlahiyat Fak/Temel İslam Bilimleri**
		Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman BULUT	**İzmir Katip Çelebi Ünv. İlahiyat Fak/ Temel İslam Bilimleri**
		Dr. Öğr. Üy. Abdurrahim BİLİK	**Trakya Ünv. İlahiyat Fak./ Temel İslam Bilimleri**
Esenyurt İlçe Müftüsü Dr. Selami AYKUL Bayrampaşa İlçe Müftüsü Recep EREN DİB. Bilim Uzmanı Ferhat YILDIZ	**Diyanet İşleri Başkanlığı/İstanbul Müftülüğü/ Esenyurt Müft./ Bayrampaşa Müft. Türkiye Diyanet Vakfı Esenyurt ve Bayrampaşa Şubeleri**		

Mayıs 2026
KOCAELİ

Evrak Tarih ve Sayısı: 22.05.2026-972923

ÖNSÖZ

İçinde yaşadığımız çağda bilgiye ulaşmak her zamankinden daha kolay, ancak doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak bir o kadar dikkat ve özen gerektirmektedir. Bu durum, dinî bilgi söz konusu olduğunda daha da hassas bir hâl almaktadır. Çünkü din, bireyin hem inanç dünyasını hem de gündelik hayatını doğrudan etkileyen temel bir alandır. Bu nedenle din görevlilerinin, kendilerine yöneltilen sorulara cevap verirken başvurdukları kaynaklar büyük bir önem taşımaktadır.

Bu projeyi hazırlarken çıkış noktamız, din görevlilerinin bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi aktarma süreçlerini daha yakından anlamaktı. Özellikle klasik İslamî kaynaklar ile günümüzde giderek yaygınlaşan dijital ve yapay zekâ destekli kaynaklar arasında nasıl bir ilişki kurulduğu sorusu, çalışmanın temelini oluşturdu. Bu çerçevede, İstanbul'un farklı sosyal yapıları barındıran Esenyurt ve Bayrampaşa ilçelerinde görev yapan din görevlileriyle yürütülen bu çalışma, sahadaki gerçek durumu ortaya koymayı amaçladı.

Çalışma sürecinde, din görevlileri bir yandan asırlardır süregelen klasik kaynaklara bağlılıklarını korurken, diğer yandan çağın getirdiği imkânları da tamamen göz ardı etmediklerini gördük. Özellikle hızlı bilgiye ulaşma ihtiyacı, dijital araçların kullanımını kaçınılmaz hâle getirmişti. Ancak bu kullanımın çoğu zaman temkinli bir şekilde gerçekleştiği, elde edilen bilgilerin farklı kaynaklarla karşılaştırılarak değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, aslında gelenek ile yenilik arasında dengeli bir arayışın varlığına işaret etmektedir.

Bu çalışmayı yürütürken sadece verileri toplamakla kalmadık, aynı zamanda sahada görev yapan din görevlilerinin karşılaştıkları zorlukları, sorumluluklarını ve hassasiyetlerini de yakından gözlemleme fırsatı bulduk. Bu süreç, bizim için yalnızca akademik bir çalışma değil, aynı zamanda öğretici ve düşündürücü bir tecrübe oldu. Dinî bilginin aktarımında güvenin, sorumluluğun ve titizliğin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha fark ettik.

Bu proje, doğrudan sahadan elde edilen verilerle şekillendiği için beizim için ayrı bir anlam taşımaktadır. Din görevlilerinin bilgi kaynaklarına yönelik tercihleri üzerinden daha geniş bir resim görmeye çalıştık. Umuyoruz ki bu çalışma, hem bu alanda yapılacak yeni araştırmalara küçük de olsa bir katkı sunar hem de din hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülmesine dair bir farkındalık oluşturur.

Bu süreçte bize destek olan, zaman ayıran ve katkı sunan herkese içtenlikle teşekkür ediyoruz. Özellikle saha çalışmasının yürütülmesinde sağladıkları kolaylık ve destek için Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerine ve çalışmanın oluşum sürecinde katkıları bulunan Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi'ne (KOÜ TTO) şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Günümüzde bilgiye erişim imkânlarının çeşitlenmesi ve dijital teknolojilerin süratle gelişimi, dinî bilgi üretimi ve paylaşımı süreçlerini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Özellikle bu dönüşümün başlangıç noktasını internet tabanlı platformlar, mobil uygulamalar ve yapay zekâ destekli araçlar oluşturmaktadır. Bu teknoloji tabanlı araçlar bireylerin dinî sorularına hızlı ve çeşitli kaynaklardan yanıt bulabilmelerine imkan tanımaktadır. Bu durum, din görevlilerinin bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme ve dinî sorulara cevap oluşturma süreçlerinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra dijital kaynakları da kullanmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Dolayısıyla, dinî bilginin aktarımında hem klasik yazılı eserlerin hem de modern dijital araçların birlikte değerlendirilmesi gereken yeni bir dönemden söz etmek mümkündür.

Din görevlileri, toplumun dinî konularda doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasında kilit bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, din görevlilerinin dinî sorulara verdikleri cevapların hangi kaynaklara dayandığı ve bu kaynakları seçerken hangi ölçütleri benimsedikleri büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın da çıkış noktasını bu ana fikir sarmaktadır. Dolayısıyla geleneksel kaynaklar ile dijital kaynaklar arasındaki bağlantıların araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Geleneksel olarak Kur'an, hadis ve fıkıh gibi temel İslami kaynaklar dinî rehberliğin ana dayanağını oluştururken, günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle bu kaynaklara erişim biçimleri de değişmekte ve çeşitlenmektedir. Bu değişim, hem bilgiye erişim hızını artırmakta hem de kaynakların güvenilirliği, doğruluğu ve kullanım biçimleri gibi yeni tartışma alanlarını beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, dijital ortamda sunulan dinî bilginin doğruluğu ve güvenilirliği olgusu, özellikle son yıllarda daha fazla önem arz eden bir husus haline gelmiştir. İnternet siteleri, sosyal medya platformları ve yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla yayılan dinî içeriklerinde doğru bilginin ayırt edilmesi ve paylaşılması din görevlilerinin sorumluluk alanını genişleten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, din görevlilerinin dijital kaynaklara ne ölçüde başvurdukları, bu kaynakları nasıl değerlendirdikleri ve geleneksel kaynaklarla nasıl ilişkilendirdikleri önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu hususlarla birlikte alan yazını incelendiğinde araştırma konusuyla alakalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durumda çalışmanın önemini bir kez daha gözler önünde sermektedir. Bu araştırma, Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerine bağlı din görevlilerinin dinî sorulara cevap verirken yararlandıkları yazılı ve dijital kaynakları, bu kaynakları tercih etme gerekçelerini ve kullanım biçimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, din görevlilerinin bilgi üretim süreçlerinde geleneksel ve dijital kaynaklar arasındaki dengeyi ortaya koymayı hedeflemekte; aynı zamanda dijitalleşmenin dinî bilginin aktarımı üzerindeki etkilerini analiz ederek alan yazındaki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Bu araştırma, İstanbul ili Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerine bağlı din görevlilerinin dinî sorulara verdikleri cevapları oluştururken başvurdukları geleneksel ve dijital kaynaklar ve bu kaynakları tercih etme gerekçelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, karma yöntem yaklaşımı çerçevesinde desenlenmiş olup açımlayıcı sıralı desen modeli esas alınmıştır. Karma yöntem yaklaşımı, nicel ve nitel veri toplama ve analiz süreçlerinin bir arada kullanılarak araştırma probleminin daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesine imkân tanımaktadır.

Açımlayıcı sıralı desen modelinde araştırma süreci iki aşamalı olarak yürütülmektedir. İlk aşamada nicel veriler toplanmakta ve analiz edilmekte, ikinci aşamada ise elde edilen nicel bulguları daha ayrıntılı biçimde açıklamak ve yorumlamak amacıyla nitel veriler toplanmaktadır. Bu modelde veri toplama süreçleri eş zamanlı değil, birbirini takip eden aşamalar halinde gerçekleştirilmektedir. Nicel bulgular, nitel veri toplama sürecine yön vermekte; nitel veriler ise nicel sonuçların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Araştırmada her iki yönteme de eşit ağırlık verilmekte, veriler ayrı ayrı analiz edilmekte ve yorumlama aşamasında bütüncül bir yaklaşımla birleştirilmektedir.

Araştırmada nicel ve nitel veri toplama süreçleri farklı katılımcı grupları üzerinden yürütüldüğünden, çalışma grubu iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunu, 2025–2026 eğitim-öğretim döneminde İstanbul ili Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerine bağlı olarak görev yapan din görevlileri oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının ulaşabileceği ve veri toplayabileceği bireylerden örneklem seçmesini mümkün kılmakta olup, özellikle saha araştırmalarında zaman ve erişim kolaylığı sağlaması açısından tercih edilmektedir. Nicel veri toplama sürecinde, din görevlilerinin en sık başvurdukları yazılı ve dijital kaynaklar ile bu kaynakları tercih etme nedenlerini belirlemeye yönelik veriler elde edilmesi planlanmaktadır.

Araştırmanın nitel boyutunu ise Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerinde görev yapan din görevlileri arasından gönüllülük esasına göre seçilen katılımcılar oluşturmaktadır. Nitel veri toplama sürecinde odak görüşmeleri yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların dinî sorulara cevap verirken kullandıkları kaynaklar, bu kaynaklara yönelik değerlendirmeleri ve tercih gerekçeleri daha derinlemesine incelenmiştir. Odak görüşmeleri, katılımcıların etkileşim içerisinde görüşlerini ifade etmelerine imkân tanıyarak araştırmaya zengin ve çok boyutlu veri sağlaması açısından tercih edilmiştir.

VERİ TOPLAMA ARACI

Karma yöntemlerden biri olan açımlayıcı sıralı desenin kullanıldığı bu araştırmada, öncelikle nicel, sonrasında nitel veri toplama süreci gerçekleştirilmiş, iki yöntem için de yöntemin doğasına özgü olan veri toplama araçları kullanılmıştır. Aşağıda kullanılan farklı araçlara dair bilgilere yer verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Proje ekibi tarafından katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek adına hazırlamıştır. Bu kapsamda yaş, mesleki görev süresi, vb. bilgileri alınmıştır. Bu form sayesinde aynı zamanda her bir katılımcı için, sonraki analizlerde kullanılmak üzere bir katılımcı kodu oluşturulmuştur. "Anneniz kaçıncı ayda doğdu?" "Babanızın adının ilk harfi hangi gruptadır: A-K ya da L-Z?" ve benzeri sorularla her bir katılımcıya özgü, ancak anonim kalan kodlar yaratılmıştır.

Din Görevlilerinin Kaynak Kullanımına İlişkin Anket

Proje kapsamında araştırma ekibi tarafından hazırlanan anket çalışması katılımcılara uygulanmıştır. Bu doğrultuda 20 sorudan oluşan kapalı ve açık uçlu anket soruları yoluyla din görevlilerinin kaynak kullanımına ilişkin bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Odak Grup Görüşmesi Formu

Projede katılımcılara odak grup görüşme formundan yararlanılarak nitel veri toplanmıştır. Proje ekibi tarafından örnek bir yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu örnek form, alanındaki üç farklı akademisyene ulaştırılmıştır. Davis (1992) tarafından önerilen derecelendirmeye dayanarak, akademisyenlerden her bir soruyu Tablo 4'teki derecelendirmeye dayanarak değerlendirmeleri istenmiştir. Böylelikle örnek formdaki maddelerin amaca uygunluğunu (veya kapsam geçerliliğini) ve anlaşılabilirlik düzeyini incelemek ve iyileştirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, her bir madde için 3 veya 4 puan veren uzman sayısı, toplam uzman sayısına bölünmektedir ve .80 altında kalan maddelerin elimine edilmesi veya revize edilmesi önerilmektedir (Rubio vd., 2003). Çalışmada odak grup görüşme formundaki her madde için uzmanlardan gelen geri bildirimler .80 üzerinde bulunmuştur. Böylelikle hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla birlikte katılımcıların ilişkin genel değerlendirmeleri alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerinde çalışan din görevlilerine ulaşmadan önce, Kocaeli Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izninde sonra, uygulama izni için Diyanet İşleri Başkanlığına başvuru yapılmıştır ve yasal izin alınmıştır. İzin işlemlerinin tamamlanmasının ardından Esenyurt ve Bayrampaşa Müftülüklerinde uygulamaya geçilmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Projede anket kısmına verilen yanıtlar SPSS 27.0 paket programında temel istatistiksel analizlere tabi tutulacaktır. Anket maddelerine verilen yanıtların frekans tablosu, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Aynı zamanda Ki-kare analizi değişkenler için yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler ise tematik analiz aracılığıyla işlenecektir. Tematik analiz, verilerdeki örüntüleri belirlemeyi, analiz etmeyi ve raporlamayı esas alan bir yöntemdir. Verilerdeki örüntüler tema olarak adlandırılmakta olup tematik analizde veri setinin

Evrak Tarih ve Sayısı: 22.05.2026-972923

en küçük boyutlarda düzenlenip bütün yönleriyle betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bir tema, veri seti içinde araştırmacı tarafından sorulan soruyla ilgili önemli bir noktanın açıklanmasını sağlayıp araştırma sorusuna dair örüntünün oluşmasına olanak tanır (Braun ve Clarke, 2019). Analizde nitel veri analiz programı olan MAXQDA 24'ten yararlanılacaktır. Görüşmelerden elde edilen veriler yazılı metin haline getirildikten sonra MAXQDA 24 paket programına aktarılacaktır. Proje İlahiyat fakültesi ve müftülük iş birliği ile gerçekleştirilmektedir. Her iki kurumun mevcut kütüphanelerinde araştırma için gerekli kaynaklar yer almaktadır. Eksik olan kaynaklar ise Türkiye Diyanet Vakfı islam araştırmaları Merkezi Kütüphanesinden (İSAM) temin edilecektir.

Araştırma daha çok anket, gözlem ve mülakat olarak yapılacağı için araştırmacılar önceden hazırlanmış anket sorularını ve mülakat sorularını din görevlilerine yöneltecek, ve ilgili cevaplar araştırmacı tarafından kayıt altına alınacaktır. Mülakat bilgilerine başvurulacak kişilerin tamamı Esenyurt ve Bayrampaşa ilçelerinde olacağı için ulaşım imkanı da o derece kolay olacaktır.

BULGULAR

Araştırmaya toplam 438 müftülük çalışanı katılmıştır. Katılımcıların %53.4'ü (n=234) Esenyurt, %46.6'sı (n=204) Bayrampaşa müftülüğünde görev yapmaktadır. Yaş dağılımı; 18-29 yaş aralığında %16.9 (n=74), 30-39 yaş aralığında %29.2 (n=128), 40-45 yaş aralığında %25.6 (n=112), 46-49 yaş aralığında %11.4 (n=50) ve 50-65 yaş aralığında %16.9 (n=74) olarak belirlenmiştir. Cinsiyet dağılımı yaklaşık eşit olup, kadın katılımcı %49.5 (n=217), erkek katılımcı %50.5 (n=221) şeklindedir. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların %9.4'ü lise, %39.5'i ön lisans, %44.3'ü lisans ve %6.8'i lisansüstü mezunudur. Görev dağılımı ise %55.9 Kur'an Kursu Öğreticisi (n=245), %27.9 İmam-Hatip (n=122), %9.1 Müezzin-Kayyım (n=40) ve %7.1 diğer personel (n=31) olarak kaydedilmiştir. Katılımcıların %53.9'u medrese eğitimi aldığını belirtmiştir.

Katılımcıların %95.4'ü (n=418) dijital kaynakları kullanmaktadır. Kullanım dağılımına göre, Diyanet İşleri Başkanlığı web sitesi %65.8 (n=288), dijital kitaplar %13.3 (n=58), online hadis ve tefsir siteleri %9.4 (n=41) ve sosyal medya/forumlar %7.2 (n=31) oranında kullanılmıştır. Dijital kaynak kullanmayan katılımcı %4.3 (n=20) olarak belirlenmiştir.

Yapay zeka platformlarının kullanımına bakıldığında, %34.5 (n=151) katılımcı yapay zekayı kullanırken, %65.5 (n=287) kullanmamaktadır. Kullanılan platformlar arasında ChatGPT %29.5 (n=130), Gemini %4.5 (n=19) ve DeepSeek %0.5 (n=2) oranında raporlanmıştır.

Katılımcıların dini sorulara yanıt verirken başvurdukları kaynaklar şunlardır: fıkıh kitapları %47.0 (n=206), Kur'an-ı Kerim %26.5 (n=116), dijital platformlar %17.4 (n=76), hadis kitapları %5.3 (n=23) ve tefsir kitapları %3.9 (n=17). Dijital kaynak kullanımında dikkat edilen faktörler; kaynağın güvenirliği %62.1 (n=272), Diyanet ile uyumluluk %35.4 (n=155), yazarın/ platformun itibarı %1.4 (n=6) ve içeriğin güncelliği %1.1 (n=5) olarak kaydedilmiştir.

Katılımcıların klasik kaynakların dijital kaynaklara göre avantajları hakkındaki dağılımı; daha güvenilir %65.3 (n=28), daha teferruatlı %9.4 (n=56) ve şüpheli içeriklerden uzak %21.9 (n=96) şeklindedir. Dijital kaynakların avantajları ise daha hızlı erişim %84.0 (n=368), zengin içerik ve çeşitli kaynaklar %13.0 (n=57), kolay güncelleme %1.1 (n=5) ve uygun fiyat/erişilebilirlik %1.8 (n=8) olarak belirlenmiştir.

Kaynak önceliği açısından katılımcıların %34.7'si klasik kaynakları önce, %19.2'si dijital kaynakları önce kullanmakta, %18.7'si her ikisini eşit kullanmakta ve %27.4'ü duruma göre değişen bir öncelik izlemektedir.

Kur'an-ı Kerim meali ve tefsir tercihlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı meali %66.7 (n=292), Elmalılı Hamdi Yazır Meali %24.0 (n=105), İbn Kesir Tefsiri %4.1 (n=18), Taberi Tefsiri %0.9 (n=4) ve dijital platformlar %4.3 (n=19) olarak kaydedilmiştir. Hadis kitaplarında ise Sahih-i Buhari %72.8 (n=319), dijital platformlar %13.9 (n=61), Kütüb-i Sitte %8.4 (n=37), Sahih-i Müslim %3.2 (n=14), Tirmizi %1.1 (n=5) ve Sünnen-i Ebu Davud %0.5 (n=2) tercih edilmiştir.

Fıkhi sorularda mezhep tercihi çoğunlukla Hanefi (%90.2, n=395) olarak belirlenmiştir. Klasik kaynakların kullanımıyla ilgili zorluklar; bazen ulaşım zorluğu %57.5 (n=252), dilin anlaşılmasında güçlük %20.8 (n=91), kolay erişilebilirlik %8.4 (n=37) ve rahat kullanım %13.2 (n=58) şeklinde dağılım göstermektedir.

Klasik kaynakların günümüz ihtiyaçlarına cevap verme durumu; büyük ölçüde yeterli %44.3 (n=194), kısmen yeterli %40.9 (n=179), yetersiz %10.0 (n=44) ve kararsız %14.8 (n=21) olarak kaydedilmiştir. Günümüz meselelerinde klasik kaynaklarda karşılaşılan problemlere dair dağılım; sıkça %21.0 (n=92), nadiren %54.6 (n=239), çözüm bulabiliyorum %14.4 (n=63) ve kararsız %10.0 (n=44) şeklindedir.Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarını bağlayıcı kabul eden katılımcılar %55.9 (n=245) iken, %37.2 (n=163) bazı konularda farklı düşündüklerini belirtmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya toplam 438 müftülük çalışanı katılmıştır. Katılımcıların %53.4'ü (n=234) Esenyurt, %46.6'sı (n=204) Bayrampaşa müftülüğünde görev yapmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların %16.9'u (n=74) 18-29, %29.2'si (n=128) 30-39, %25.6'sı (n=112) 40-45, %11.4'ü (n=50) 46-49 ve %16.9'u (n=74) 50-65 yaş grubundadır. Cinsiyet dağılımı eşit düzeydedir; %49.5'i kadın (n=217), %50.5'i erkek (n=221) olarak belirlenmiştir. Eğitim düzeyine göre katılımcıların %9.4'ü lise, %39.5'i ön lisans, %44.3'ü lisans ve %6.8'i lisansüstü mezunudur. Görev durumları incelendiğinde katılımcıların %55.9'u Kur'an Kursu Öğreticisi, %27.9'u İmam-Hatip, %9.1'i Müezzin-Kayyım ve %7.1'i diğer görevlerde bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların %53.9'u medrese eğitimi almış, %46.1'i medrese eğitimi almamıştır.

Dijital kaynak kullanımı bağlamında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%95.4, n=418) dijital kaynakları kullanmaktadır. Kullanım sıklığına göre Diyanet İşleri Başkanlığı web sitesi %65.8 ile en çok başvurulan kaynak olarak öne çıkarken, dijital kitaplar %13.3, online hadis ve tefsir siteleri %9.4, sosyal medya ve forumlar ise %7.2 oranında kullanılmıştır. Katılımcıların %4.3'ü dijital kaynak kullanmamaktadır. Yapay zeka platformları bağlamında ise %34.5 (n=151) katılımcı bu tür platformları kullanırken, %65.5'i kullanmamaktadır. Kullanılan yapay zeka platformları arasında ChatGPT %29.5 ile öne çıkarken, Gemini %4.5 ve DeepSeek %0.5 oranında kullanılmıştır.

Din görevlilerinin dini bir soruya yanıt verirken başvurdukları kaynaklar incelendiğinde, fıkıh kitapları %47.0 ile en fazla tercih edilen kaynak türü olarak öne çıkmıştır. Bunu Kur'an-ı Kerim (%26.5), dijital platformlar (%17.4), hadis kitapları (%5.3) ve tefsir kitapları (%3.9) takip etmektedir. Dijital kaynak kullanımı sırasında güvenilirlik (%62.1) ve Diyanet ile uyumluluk (%35.4) en çok dikkat edilen faktörler arasında yer almıştır. Katılımcılar, klasik kaynakların dijital kaynaklara göre avantajlarını "daha güvenilir" (%65.3), "daha teferruatlı" (%9.4) ve "şüpheli içeriklerden uzak" (%21.9) olarak ifade ederken, dijital kaynakların avantajlarını "daha hızlı erişim" (%84.0), "zengin içerik ve çeşitli kaynaklar" (%13.0), "kolay güncelleme" (%1.1) ve "uygun fiyat ve erişilebilirlik" (%1.8) olarak belirtmişlerdir. Kaynak önceliği açısından katılımcıların %34.7'si klasik kaynakları önce kullanırken, %19.2'si dijital kaynakları, %18.7'si her ikisini eşit ve %27.4'ü ise duruma göre değişen bir öncelik izlemektedir.

Kur'an-ı Kerim meali ve tefsiri açısından Diyanet İşleri Başkanlığı meali (%66.7) en çok tercih edilen kaynak olarak öne çıkmaktadır. Hadis kitaplarında ise Sahih-i Buhari (%72.8) başlıca referans kaynağıdır. Fıkhi sorularda katılımcıların %90.2'si Hanefi mezhebine başvurmaktadır. Kaynakların geçerliliğini değerlendirirken katılımcıların %58.2'si içeriğin güvenilirliğini kontrol etmekte, %30.1'i yalnızca Diyanet'in yayınlarını kullanmakta ve %11.7'si yazarın ilmî birikimini veya kaynağın yazılma tarihini dikkate almaktadır.

Klasik kaynakların dijital ortama aktarımı konusunda katılımcıların %81.5'i çok faydalı bulurken, %17.4'ü kısmen faydalı, %1.1'i ise pek faydalı bulmamıştır. Dijital kaynakların bilgiye erişimi kolaylaştırdığına dair görüşler, %44.1 kesinlikle, %53.4 dikkatli kullanılması gerektiği yönündedir. Dijital kaynak kullanımı, katılımcıların %76.7'si tarafından zaman tasarrufu sağladığı, %20.3'ü ise bazı durumlarda faydalı olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Katılımcıların %36.3'ü dijital kaynakların gelecekte dini bilgilendirmede daha fazla kullanılacağını kesinlikle düşünürken, %58.3'ü denetim mekanizmaları gereklidir görüşünü belirtmiştir.

Klasik kaynakların kullanımıyla ilgili olarak katılımcıların %57.5'i bazen kaynaklara ulaşmakta zorlandığını, %20.8'i dilini anlamakta zorluk çektiğini, %21.0'ı ise günümüz meselelerinde sıkça klasik kaynaklarda karşılaşılan problemlere dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların %44.3'ü klasik kaynakların günümüz ihtiyaçlarına büyük ölçüde cevap verdiğini, %40.9'u kısmen yeterli bulduğunu belirtmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarını bağlayıcı ve otorite olarak kabul eden katılımcı oranı %55.9'dur.

Sonuç olarak, araştırma katılımcıları klasik kaynakların güvenilirliğini ve detaylı yapısını ön planda tutmakla birlikte, dijital kaynakların hızlı erişim ve kolay ulaşılabilirlik gibi avantajlarını da önemli bulmaktadır. Yaş, eğitim ve görev durumuna bağlı olarak kaynak tercihleri ve yapay zeka kullanımında farklılıklar gözlenmiş, dijitalleşmenin ve yapay zekanın dinî bilgiye erişimde giderek daha belirgin bir rol oynayacağı anlaşılmıştır.

ÇIKTILAR

- **Çalıştay:** 17 Mart 2026 Tarihinde yapılan çalıştayda yapılan çalışmalar konunun uzmanlarıyla tartışıldı.
- **Kitap Yayını:** Çalıştay raporu ile bu projedeki çıktılar Temmuz ayında kitap olarak basılacak olup, şu anda kitap basım ve yazım aşamasındadır.

PROJE İLE İLGİLİ HARCAMA KALEMLERİ

Bütçe Türü	**Tutar**
Demirbaş (1 Adet Dizüstü Bilgisayar)	39.899,00 (%20 KDV Dahil)
Tüketim Malzemesi (Mouse)	2.279 (KDV % 0)
Toplam	42.178,00

GENEL BÜTÇE TABLOSU

Proje destek bedeli	59.996,70
Proje ortağı Esenyurt ve Bayrampaşa İlçe Müftülükleri ile Diyanet Vakfı Esenyurt ve Bayrampaşa Şubeleri tarafından TTO'ya aktarılan miktar	70.650,00 (%20 KDV Dahil)
TTO Kesinti miktarı	28.962,83
Yürütücü hesabına aktarılan destek miktarı	41.687,17
Harcanan toplam miktar	42.178,00
Bütçeden artan miktar	-499,83